

MURO, José Ignacio; NADAL, Francesc; URTEAGA, Luis

Geografía, estadística y catastro en España, 1856-1870

Barcelona: Ediciones del Serbal, 1996. 275 p. Colección «La estrella polar».

El llibre de Muro, Nadal i Urteaga té un objectiu simple: explicar el procés inicial de la creació de la informació geogràfica i estadística necessària perquè Espanya funcioni com un Estat amb una administració moderna (tot entenent «modern» com l'Estat liberal del segle XIX) i l'administració deixi de tenir reminiscències medievals. Per entendre'ns: bàsicament es tracta de la creació del cens de població, del mapa topogràfic i del cadastre, i, secundàriament, de disposar d'altres estadístiques i mapes (de meteorologia, agricultura, indústria, geologia, hidrologia, etc.).

Però complir aquest objectiu simple, concret i concís que s'han marcat els tres autors, té dues dificultats importants. La primera és la localització de les fonts històriques perquè es pugui explicar aquest procés de modernització: només cal veure la llista de biblioteques, arxius i cartotèques, de les diferents fonts inèdites i de les fonts impreses que els autors han consultat (p. 246-256). La segona és que tot procés implica un canvi, cosa que suposa resistències en contra i accions a favor: l'explicació de la «modernització» d'una societat suposa haver de prendre partit, cosa que fan Muro, Nadal i Urteaga, encara que subtilment, ja que mostren el seu aprecí per certes decisions preses per les persones que estan en els organismes encarregats de produir censos, mapes i estadístiques, així com també mostren les equivocacions. Es pot dir que els autors estan a favor del que és bo, més que no pas del que és, teòricament, el millor. Un exemple d'això és el cadastre: el projecte elaborat per Francisco Coello volia una escala 1/2.000 amb corbes de nivell cada 5 m. No cal dir que un projecte d'aquesta mena amb la tecnologia existent entre 1860 i 1866 (dates en les quals es va treballar amb aquestes directrius) hagués

necessitat més de mil anys per aconseguir tota la cartografia parcel·l·lària d'Espanya, tot seguint el ritme d'elaboració adquirit en aquells sis anys.

En la introducció s'explica l'organització del servei d'estadística a Espanya, tot centrant-se en les persones que dirigiren i formaren part dels diversos organismes, en els organigrames interns (així com en els canvis dels diversos ministeris dels quals formaren part), en els recursos econòmics i humans dels quals es disposava, i en els objectius que s'havien de complir.

La primera part del llibre, que duu el títol de «Contar», tracta de l'estadística de la població i de l'estadística territorial.

En el capítol dedicat a l'estadística de la població s'analitza el procés d'elaboració, recollida i publicació dels censos de 1857 i 1860, del nomenclàtor, del registre del moviment natural de la població i de la cartografia temàtica.

Un aspecte que cal tenir present és la publicació: l'octubre de 1858 es va posar a la venda el cens de 1857, i la data de publicació del cens de 1860 és 1863. Si tenim present que en aquells moments els càlculs es feien a mà, només podem dir que es van publicar amb gran rapidesa: el cens de 1991, l'Institut Nacional de Estadística el va publicar el 1994. Del nomenclàtor, els autors en destaquen determinats problemes: toponímia, definició dels diferents tipus d'assentaments, el recompte dels edificis, etc. Val a dir que els problemes de la toponímia i de les definicions encara en l'actualitat no s'han solucionat del tot.

El *Registro Civil* va ser l'organisme encarregat de recollir les dades del moviment natural, però no es va crear fins al 1870, i el 1877 continuava funcionant amb importants deficiències. De fet, hi

ha una important lluita entre els qui creien que d'aquests temes se n'havia d'encarregar l'Estat i aquells qui creien que amb els registres parroquials, dels quals se n'encarregava l'Església catòlica i que solucionen parcialment la recollida d'aquesta informació, ja n'hi havia prou.

Pel que fa a l'estadística territorial, s'ha de tenir present que l'Estat liberal ha de recaptar impostos, i aquests s'obtenen de tot allò que produeix riquesa. En un període en què Espanya era essencialment agrícola, la principal font d'ingressos sorgia de la riquesa agrària, les xifres de la qual eren molt poc conegudes, i s'havien de conèixer perquè l'Estat funcionés.

Amb la reforma tributària d'Alejandro Mon l'any 1845, s'inicia el pas dels tributs de l'Antic Règim a l'amillament, sistema que va durar tot el XIX i que suposava «un escandaloso nivel de ocultación de la propiedad y de fraude fiscal» (p. 79). Per solucionar això, no hi havia cap més remei que elaborar el cadastre. Però fer un cadastre com el proposat per Francisco Coello era lent, i l'Estat necessitava els impostos. Per solucionar provisionalment aquesta qüestió es van fer, en el període analitzat, diversos projectes per aconseguir dades d'estadística territorial (vegeu p. 81-87).

Finalment, cal citar tant la publicació de l'*Anuario Estadístico de España* des de 1858 a fins l'actualitat, com la de diverses revistes, cosa que significa que «tras la normalización de las prácticas estadísticas del Estado, aparecía un grupo profesional capaz de impulsar publicaciones de carácter especializado. La estadística española había entrado definitivamente en una senda de consolidación institucional» (p. 97).

La segona part del llibre, titulada «Medir», tracta tres grans temes: la *Ley de Medición del Territorio*, la cartografia cadastral, i la carta geogràfica i la xarxa geodèsica.

La *Ley de Medición del Territorio*, aprovada el 1859, havia de fer les operacions següents: 1) geodèsia i triangulació de primer ordre; 2) triangulació de segon i tercer ordre; 3) plànols parcel·lars dels districtes municipals; 4) plànols parcel·lars de les zones frontereres; 5) plànols de les places de guerra; 6) plànols dels ports marítims; 7) mapes geològics; 8) mapes forestals; 9) carta itinerària d'Espanya; 10) reconeixements hidroblgics; 11) plànols dels nuclis de població (p. 29-32).

Com es pot veure amb aquesta llista, els tres temes de la segona part estan imbricats: l'aixecament geodèsic és el pas previ a les operacions topogràfiques, el resultat del qual és el mapa topogràfic on s'ha de mesurar, atermenar i representar cadascuna de les parcel·les. Per fer tot això calia coordinar molt bé la feina que s'havia de fer per no perdre temps, treball ni diners.

Les qüestions tècniques que afecten aquest projecte són diverses. Per exemple: qui fa la feina? Els agrimensors i els topògrafs poden ser d'empreses privades i/o funcionaris; en aquest segon cas, s'ha de formar un cos de topògrafs. Aquesta qüestió no és pas fútil, ja que els assajos que es van fer amb empreses concessionàries (p. 116-121) no van ser avaluats positivament per part dels serveis d'estadística corresponents. I en el cas que fossin funcionaris, com adquireixen els coneixements necessaris? L'establiment d'una *Escuela Práctica de Ayudantes para la Medición del Territorio* va ser, doncs, prou important.

A més de les qüestions tècniques sobre la confecció del cadastre, hi ha les econòmiques: el cadastre ha de servir per «establecer una fiscalidad proporcional a la riqueza», i per això «era imprescindible identificar a los propietarios y establecer un registro gráfico de las propiedades inmuebles» (p. 113). Com és obvi, les obstruccions al cadastre van ser diverses, i les que van efectuar aquelles persones que sabien que els tocaria pagar més impostos, no van ser gens mensypreables.

La tercera part, titulada «Inventariar y representar» tracta dos grans temes: el primer és la cartografia dels recursos naturals, tot fent una especial referència a la geologia, l'agronomia, la hidrologia i la cartografia forestal; el segon és tot el que fa referència al procés de gravació i edició dels mapes. L'interès per saber de què es disposa i on està, és molt gran, ja que en l'època que estudia el llibre (1856-1870), els costos de transport de les matèries primeres era molt elevat i influïa molt més en la localització de les activitats econòmiques que no pas ara. Però per desenvolupar tot aquest aparat, els tècnics de l'època van patir un greuge important, que no va ser cap altre

que la lentitud amb què es va elaborar el mapa topogràfic. Els costos econòmics i de temps per realitzar tot el procés d'edició dels mapes és el darrer tema que Muro, Nadal i Urteaga tracten en aquest llibre.

Per finalitzar aquesta ressenya, cal dir que estem davant d'un llibre molt interessant perquè ens remet a una de les qüestions bàsiques de les ciències socials: el problema per obtenir informació. I tothom sap que qui té la informació, té el poder.

Enric Mendizàbal i Riera

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia

SABATÉ MARTÍNEZ, A.; RODRÍGUEZ MOYA, J.M.; DÍAZ MUÑOZ, M.A.
Mujeres, espacio y sociedad. Hacia una geografía del género
Madrid: Síntesis, 1995. 347 p. Colección «Espacios y Sociedades», Serie Mayor, 5.

Primera obra de geografia i gènere en llengua castellana que introdueix materials de docència feminista. Han passat força anys des de les primeres aportacions en aquest sentit: el 1982 *Women and Spatial Change* (Kendall/Hunt, Dubuque, IA) d'A.C. Rengert i J.J. Monk; el 1983 amb *Her Space, her Place: A Geography of Women* (Association of American Geographers, Washington DC) de M.E. Mazey i D.R. Lee i, finalment, el manual per excel·lència, signat pel grup Women and Geography Study Group of the Institute of British Geographers l'any 1984 amb *Geography and Gender. An introduction to feminist geography* (Hutchinson, Londres), traduït només a l'italià. És, per tant, aquesta, una obra que caldrà tenir, en endavant, en compte com a referència per a la docència, com acostament al que constitueix en l'actualitat la geografia feminista i com a divulgació del que representa aquest enfocament i els seus objectius.

Les mateixes autores són conscients i expliciten en el pròleg i en el primer capítol de l'obra el caràcter de primícia d'aquest manual de geografia i gènere en llengua castellana, un marc en el qual domina la producció anglosaxona i on les obres de compilació i divulgació hi són escasses i ja van quedant envellides.

Ana Sabaté, del Departament de Geografia de la Universitat Complutense de Madrid, ha realitzat la seva tasca de recerca centrada en temes d'activitat i en l'àmbit rural. S'inicià en l'enfocament de gènere amb estudis sobre la investigació de les dones en geografia el 1984, i compta amb nombroses aportacions posteriors. Juana M. Rodríguez, també del Departament de Geografia de la Universitat Complutense, llegí en el 1988 la seva tesi doctoral sobre activitat i dona, i continuà la seva recerca en aquest àmbit, així com en temes de migracions i ocupació. M. Àngeles Díaz pertany al Departament de